

УДК 376.32: 655.3.026.38

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТАКТИЛЬНИХ ВИДАНЬ

Л. Я. Маїк

*Українська академія друкарства
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна*

Наведено визначення тактильних книг. Проаналізовано класифікаційні ознаки тактильних видань для людей із вадами зору. Описано особливості тактильних видань для осіб різного віку.

Ключові слова: тактильна книга, люди з вадами зору, класифікаційні ознаки, навчально-методичні видання.

Постановка проблеми. Аналіз теоретичних джерел свідчить, що соціальна адаптація сліпих і слабозорих людей розглядається як процес активного пристосування індивіда чи групи до певних умов, норм і цінностей соціального середовища. Успішність соціальної адаптації залежить як від особливостей самого індивіда, так і від соціального середовища, комплексу реабілітаційних заходів, наявності факторів соціальної адаптації. Соціальна адаптація сліпих і слабозрячих людей залежить від наявної системи пріоритетів та механізмів реалізації законодавчо закріплених соціальних, правових і політичних гарантій органів управління всіх рівнів, інших інститутів, а також від системи соціальних служб. Одним із важливих інструментів соціальної адаптації неповносправних осіб є навчальний процес, який має бути забезпечений відповідними навчально-методичними виданнями (тактильні, озвучені, дотикові книги), виготовленими за допомогою спеціальних технологій [1–5].

Мета статті — аналіз класифікаційних ознак та основних функцій тактильних видань для людей із вадами зору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чітке визначення виду тактильних видань потрібне для точного позначення кожного конкретного видання як під час документального обліку видань і створення довідкового апарату бібліотеки, так і в роботі зі сприяння читанню у середовищі людей із вадами зору.

Для характеристики видань, призначених для «чуттєвого» сприйняття, у тифлології і тифлобібліотекознавстві використовують близькі за змістом визначення:

«**чуттєві**» — розраховані на сприйняття мультимедійної, насамперед тактильної інформації;

тактильні — сприймаються через відчуття дотику, тиску і частково вібрації; тактильна чутливість утворює сенсорну основу для сприйняття.

У професійному середовищі найпоширеніше визначення «тактильні». Цей термін увійшов у вжиток у середині 1990-х років і слугує для характеристики як видань ручного виготовлення, так і рельєфно-крапкових і рельєфно-графічних,

виготовлених із використанням графічних засобів. Тому для повноти визначення знакової природи тактильних видань, які створюються без застосування (або з мінімальним застосуванням) технічних засобів, необхідно використовувати додаткове визначення «ручного виготовлення», яке вказує на особливості їх створення, використання і зберігання.

Тактильна книга — це повноколірне видання, яке, крім фактурних зображень, може містити звичайний та брайлівський шрифти, і призначене для наочно-практичного сприйняття дитиною предметів навколишнього світу.

Тактильна книга ручного виготовлення — це самостійно оформлене видання, створене без застосування або з мінімальним застосуванням технічних засобів, яке має вихідні відомості, призначене для сприйняття інформації через тактильні відчуття.

Тактильна книга ручного виготовлення — це видання, створене без застосування або з мінімальним застосуванням технічних засобів. Видання призначене для сприйняття інформації через тактильні відчуття і містить кольорові рельєфні рисунки і/або об'ємні зображення, виконані з різних матеріалів, які на дотик максимально наближені до оригіналу, а також текст, надрукований рельєфно-крапковим і/або збільшеним шрифтом.

Тактильна книга ручного виготовлення для сліпих — це видання для читачів, у яких гострота зору на око, яке бачить краще, з корекцією не перевищує 0,04. Створюючи такий тип видань, використовують рельєфно-крапковий шрифт, різні види рельєфних рисунків і об'ємних зображень.

Тактильна книга ручного виготовлення для людей із вадами зору — це видання, призначені для читачів, у яких гострота зору на оці, яке бачить краще, перебуває в межах від 0,05 до 0,4. Створюючи цей тип видань, використовують укрупнений шрифт (кегель шрифту — у межах від 14 до 20 пунктів). Рекомендовано застосовувати гарнітури шрифтів, які мають тонкі лінії: Arial, Helvetica, Pragmatica), плоскі та рельєфні ілюстрації.

Класифікація та аналіз тактильних видань для людей із вадами зору

Головна мета створення і використання тактильних книг ручного виготовлення полягає у залученні людей із вадами зору до світу книжкової культури. Вони сприяють розвитку сенсорних і розумових здібностей дитини, формуванню компенсаторних навичок пізнання навколишнього світу. Читаючи тактильну книгу (інакше кажучи, обмацуючи предмети пальчиками), сліпа дитина ознайомлюється з природними явищами, тваринним світом, предметами домашнього побуту тощо. Намацуючи дрібні предмети з різних матеріалів, дитина асоціативно пов'язує їх зі справжніми предметами. За допомогою тактильних книг дитина вперше отримує уявлення про дуже великі або, навпаки, дуже дрібні предмети, які неможливо обстежити руками в реальних пропорціях. Деякі об'єкти в книзі можуть видавати звуки: шарудіти, дзвеніти, шелестіти. Унікальність тактильних видань полягає у різноманітності їхніх функцій, основні з яких показано на рис. 1.

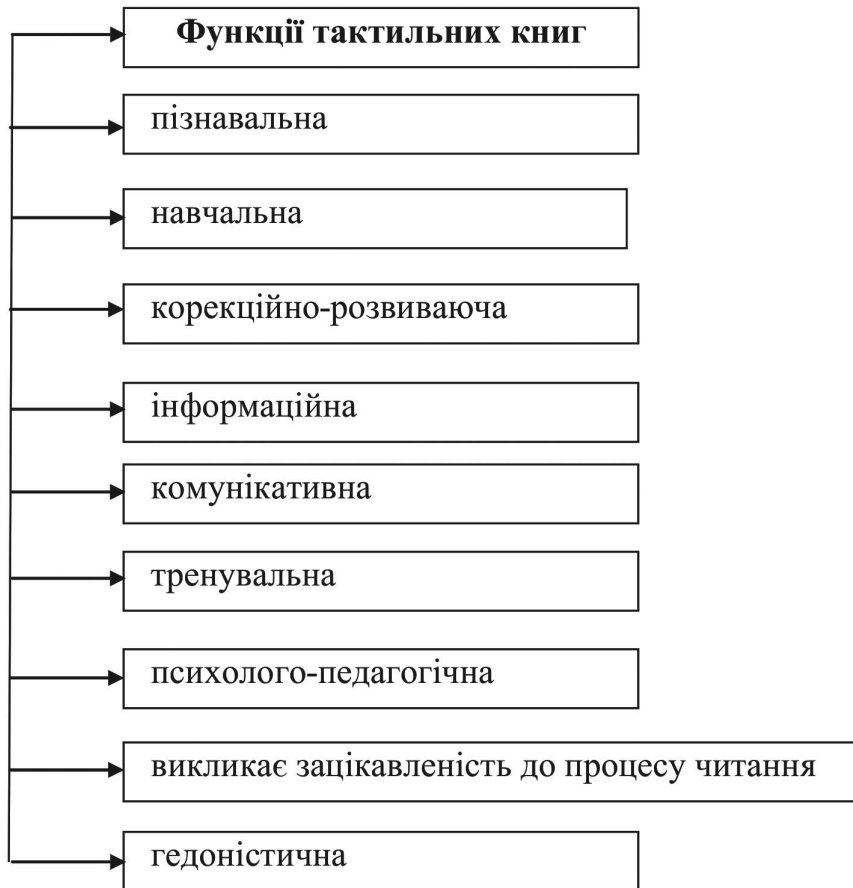

Рис. 1. Функції тактильних книг

Тактильна книга сприяє:

- розвитку сенсорних і розумових здібностей дитини;
- розвитку абстрактного мислення;
- розвитку усної мови;
- формуванню поняттєво-образного мислення.

Типи тактильних видань ручного виготовлення

Комплекс ознак, які відображають жанрові чи інші особливості видання, дає змогу виділити два основні типи тактильних видань ручного виготовлення:

- **асоціативні видання** — видання, які формують зв'язок між окремими уявленнями, одне з яких викликає інше. Це — альтернативний варіант традиційного видання (дитячі книги, казки, оповідання, збірники віршів тощо) з кольоровими зображеннями;
- **дидактичні видання** — це видання, призначені для навчання, розвитку, виховання, реабілітації дітей із вадами зору, і їх підготовка здійснюється за безпосередньої участі тифлопедагогів.

Навчальний посібник допоможе дитині не тільки пізнати на дотик різні предмети, але, відриваючи на липучці предмети, дитина може навчатися рахувати.

Виділяють три ступені складності тактильної книги:

Книги I ступеня складності — для найменших — мають бути безпосередньо пов'язані з життям дитини: одяганням, умиванням, їжею. Їхнє завдання — зробити зрозумілим функціональне значення предметів, з якими малюк контактує щодня. Для дітей до 1 року — без тексту, з використанням шумових ефектів, запахів, ігрових моментів; для дітей від 2 до 4 років — книги можуть бути з текстом. Мета книг I ступеня складності — сприяти формуванню запасу елементарних уявлень про предмети і явища навколишнього світу й умінню співвідносити контур і рельєф з об'ємом.

Книги II ступеня складності — для дітей, у яких вже є певний запас уявлень про предмети, сформовано уміння співвідносити контур і рельєф з об'ємом. Для дітей 5–6 років зображення предметів більш деталізовано. Може бути використаний простий сюжет, наприклад, улюблена і знайома казка. У цьому випадку рельєфне зображення виконує роль наочного посібника і джерела знань. Мета книг II ступеня складності — збагачення і деталі запасу уявлень про предмети та явища навколишнього світу; поглиблення навичок співвідношення контура і рельєфу з об'ємом; розвиток когнітивних (пізнавальних) процесів мислення у дитини.

Книги III ступеня складності — для старших дошкільнят і молодших школярів. Може бути зображений замкнутий сюжет, пов'язаний з певним персонажем. Персонаж може бути досить деталізований або більш умовний. Мета книг III ступеня — поглиблення розвитку когнітивних процесів мислення в дитини.

Види тактильних видань за матеріальною конструкцією:

- книжкове видання;
- книжка-іграшка;
- комбіноване видання;
- комплектне/комплексне видання.

Книжкове видання

До цього виду належать видання у вигляді блоку скріплених у корінці видань аркушів друкарського матеріалу будь-якого формату в обкладинці. Текст (художній або пізнавальний) набраний рельєфно-крапковим і/або укрупненим шрифтом, супроводжується рельєфними рисунками і/або об'ємними зображеннями.

Поряд із загальними зовнішніми ознаками тактильні книги ручної роботи мають низку особливостей і відмінностей від інших книжкових видань як за технікою виконання, так і за відбором матеріалів, з яких виготовляються книги. Основною відмінною ознакою цього виду видань є застосування ручної праці. Об'ємні зображення і рельєфні рисунки створюються вручну з різних природних та інших матеріалів, які за відчуттями максимально наближені до оригіналу. Як аркуш для розміщення ілюстраційного матеріалу використовують щільний папір, його синтетичний замітник або тонкий картон, обтягнутий тканиною. Зазвичай така книга виготовляється в одному-двох екземплярах.

Необхідно розрізняти тактильну книгу ручного виготовлення від наочного тактильного допоміжного матеріалу, зміст якого переважно передається за допомогою зображення. Він не містить художнього або пізнавального тексту і є допоміжним матеріалом, який потрібний під час: навчання; читання асоціативних книг для розширення суб'єктивного уявлення дитини про сюжет і персонажів твору. Такі допоміжні матеріали випускають як у вигляді окремих об'ємних предметів, так і у вигляді альбомів рельєфних/об'ємних зображень, які нерозривно пов'язані з текстом твору і не можуть використовуватися окремо від нього. Зазвичай допоміжні матеріали є складовою частиною комбінованого і комплектного видань.

Книжка-іграшка

Для дітей дошкільного віку спеціальні бібліотеки для сліпих випускають книжки-іграшки, які виконують інформаційну та ігрову функції. У них до мінімуму зведені текстові матеріали і максимально розширені ілюстративні та ігрові компоненти, спрямовані на сенсорний, розумовий і естетичний розвиток дітей. Зберігаючи всі ознаки книжкового видання, тактильні книжки-іграшки ручної роботи можуть мати незвичайну конструктивну форму:

- книжка-ширмочка;
- книжка з ігровим задумом;
- книжка-вертушка;
- книжка-панорама;
- книжка-фігура;
- книжка-саморобка.

У міру появи нових варіантів перелік різновидів книжок-іграшок може бути розширений.

Комбіноване видання

Широке розповсюдження у практиці спеціальних бібліотек для сліпих набули комбіновані видання, які складаються з двох і більше матеріальних носіїв інформації, що сюжетно пов'язані між собою і композиційно доповнюють один одного.

Одночасно з книжковим виданням комбіноване видання може включати звукові записи на аудіокасетах і/або компакт-дисках, а також посібники з об'ємними зображеннями і рельєфними рисунками, які доповнюють викладену в книзі інформацію.

Комплектне/комплексне видання

Комплектне/комплексне видання являє собою сукупність видань, зібраних у папку або футляр, які мають спільний заголовок. У склад комплектного/комплексного видання переважно входять:

- текст твору, надрукований рельєфно-крапковим шрифтом;
- «озвучена» книга із записом тексту на аудіокасеті або електронних носіях;
- текст твору, надрукований збільшеним шрифтом;
- тактильний посібник ручної роботи.

Залежно від задуму авторів склад комплектних/комплексних видань може змінюватися. Використовуючи цей вид видань, читач має можливість вибирати у кожній конкретній життєвій ситуації найбільш прийнятний для себе формат видання.

Аналіз літературних джерел і статистичних даних показує наявність великої кількості людей з вадами зору, зокрема з комплексом фізичних, психологічних та інших проблем, що зумовлюють особливі вимоги до розроблення і виготовлення підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій для забезпечення навчального процесу таких осіб. У зв'язку з цим виникає потреба проведення науково-дослідних робіт і прикладних досліджень щодо створення нових технологій виготовлення тактильних видань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Обучение незрячих восприятию рельефных линий. [Електронний ресурс] Жорж Шанаев / Режим доступу: <http://www.svitlo.com.ua/galer/georg3.htm>.
2. Психологічні умови розвитку шкірно-оптичного сприймання кольору у сліпих школярів. [Електронний ресурс] Мізрахі В. М. — Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philosophy_psychology&id=751.
3. Вакуліч Д. А., Маїк В. З. Допоможіть відкрити світ людям з обмеженням зору // Print Plus — 2007. — № 4. — С. 62–65.
4. Синьова Є. П. Рельєфно-крапкове письмо сліпих. Шрифт Л. Брайля. Навчальний посібник. 2003 р. — 108 с. <http://library.rehab.org.ua/>.
5. Мотика М. Т., Лазаренко Е. Т. Тактильна книга: аналіз функцій, вимог, технологій виготовлення // Квалілогія книги. — 2010. — № 2 (18). — С. 56–63.

ANALYSIS OF FEATURES OF TACTILE EDITIONS

L. Ya. Mayik

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine*

An important problem of social adaptation and learning is to provide tactile books. The article presents the definition of a tactile book. It analyses the classification features of tactile books for visually impaired people. It presents the description of features of tactile books for people of all ages.

Keywords: *a tactile book, visually impaired people, classification features, teaching editions.*

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016.